

## რატომ გეოგრაფია?!

*პროფესორი ნოდარ ელიზბარაშვილი*

*ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის  
საქართველოს გეოგრაფიის და ლანდშაფტური დაგეგმარების კათედრის გამგე,  
თსუ ინტერდისციპლინური სამეცნიერო ჟურნალის  
„საქართველოს გეოგრაფია“ მთავარი რედაქტორი  
nodar.elizbarashvili@tsu.ge*

### აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია თანამედროვე გეოგრაფიის არსი და მნიშვნელობა, მთიანი რეგიონების გეოგრაფიული და ეკოლოგიური გამოწვევები, მდგრადი განვითარების ძირითადი კონცეფციები და მისი კავშირი გეოგრაფიასთან, საქართველოში სივრცითი დაგეგმარების აქტუალური საკითხები და მასთან დაკავშირებული გეოგრაფიული გარემოს მახასიათებლები, სასკოლო გეოგრაფიული განათლების პრინციპები და პრობლემები საქართველოში და მისი ოპტიმიზაციის გზები.

**საკვანძო სიტყვები:** გეოგრაფია, მნიშვნელობა, მდგრადი განვითარება, სივრცითი დაგეგმარება, სასკოლო განათლება

## WHY GEOGRAPHY?

*Prof. DSc. Nodar Elizbarashvili*

*Iv. Javakhishvili Tbilisi State University,*

*Head of the Department of Geography of Georgia and Landscape Planning,  
Chief editor of TSU interdisciplinary scientific journal "Geography of Georgia".*

*nodar.elizbarashvili@tsu.ge*

### Abstract

The article discusses the modern essence and importance of geography, the geoecological challenges of mountainous regions, the main concepts of sustainable development and its connection with geography, the current issues of spatial planning in Georgia and the characteristics of the geographical environment related to it, the principles and problems of school geographic education in Georgia and ways to optimize.

**Key words:** Geography, Meaning, Sustainable development, Spatial planning, School education

### შესავალი

მიმდინარე წლის 3 აგვისტოს ზემო რაჭაში განვითარებულმა კატასტროფულმა სტიქიამ საქართველოს მთიანი რეგიონების მდგრად განვითარებასთან დაკავშირებული არაერთი პრობლემა წარმოაჩინა. ისინი, უპირველეს ყოვლისა, უკავშირდება ეკოლოგიურ და გარემოსდაცვით ვითარებას.

მედია საშუალებების მეშვეობით გაკეთებული კომენტარებიდან იკვეთება, რომ მეცნი-

ერთა უმრავლესობა და პრაქტიკოსი ექსპერტები ამგვარ მოვლენებს და პროცესებს, უკეთეს შემთხვევაში, „თავისი გადმოსახედიდან, უარეს შემთხვევაში – არაკვალიფიციურად და ტენდენციურად განიხილავენ.

როგორც წესი, ზემო რაჭის (შოვის) კატასტროფას უკავშირებენ მხოლოდ გეოლოგიური ან ჰიდროლოგიური ხასიათის პროცესს. არადა, სასკოლო გეოგრაფიიდანაც კი ცნობილია, რომ ნებისმიერი კატასტროფული სახის გეოდინამიკური პროცესი (ღვარცოფი, მენყერი,

ზვავი, ეროზია და სხვ.) უკავშირდება გეოგრაფიული გარემოს ყველა ელემენტს, კერძოდ: რელიეფს და გეოლოგიურ აგებულებას, კლიმატს და წყლებს, ნიადაგს და ცოცხალ სამყაროს, ლანდშაფტს და ადამიანის სამეურნეო საქმიანობას, დემოგრაფიულ ვითარებას, განსახლებას და ინფრასტრუქტურას. სწორედ ამგვარი გეოგრაფიული მახასიათებლების კომპლექსური ანალიზის მეშვეობით იქნება შესაძლებელი სრულყოფილად იქნეს განხილული როგორც რაჭის, ისე თბილისის (ვერეს ხეობა), ფშავის (ფშავის არაგვის ხეობა), ნაბლანას (მდ. აჭარისწყლის ხეობა), ყვარელის (მდ. დურუჯის ხეობა), თელავის (მდ. კისისხევის ხეობა), დევდორაკის (მდ. დარიალის ხეობა) და სხვა ჰუმანიტარული თუ ეკოლოგიური კატასტროფა. მათი სრულყოფილი შეფასება და პროგნოზირება გეოგრაფიული ფაქტორების კომპლექსურ (სისტემურ) სივრცე-დროით ანალიზს მოითხოვს.

კლიმატის ცვლილების ფონზე, რომლის შედეგებიც განსაკუთრებით თვალსაჩინოა საქართველოს მთიან რეგიონებში, ინტენსიურად მიმდინარეობს ბუნებრივი ზონების ცვლა (გადაადგილება), მცინვარების დნობა და დანაწევრება, გეოდინამიკური პროცესების გააქტიურება, მდინარეთა რეჟიმის ტრანსფორმაცია, წყლის აკუმულაციის და ზედაპირული ჩამონადენის ცვლილება, რელიეფის გამოფიტვა და დაშლა, ატმოსფერული ნალექების განაწილების და მახასიათებლების, ტყის მცენარეულობის და მაღალი მთის მდელოების სახეობრივი გარდაქმნა, ნიადაგის ეროზიის ინტენსივობის ზრდა და სხვ. გარდა ამისა, მდინარეთა წყალშემკრებ აუზებში დიდი რაოდენობითაა დაგროვილი დაზიანებული და დაავადებული ხე-ტყე, რაც ზედაპირული წყლის ნაკადის ჯერ შეკავების, შემდეგ კი ღვარცოფების განვითარების წინაპირობაა.

ცნობილია ისიც, რომ მთიანი რეგიონების სივრცითი და ურბანული დაგეგმარება, რეგიონული განვითარების და განაშენიანების გეგმები, ინფრასტრუქტურული და ჰიდროენერგეტიკული პროექტები ნაკლებად ითვალისწინებს მთიანი რეგიონების გეოგრაფიულ სპეციფიკას. ხშირად განაშენიანება გვევლინება ადა-

მიანთა დაღუპვის და დიდი მატერიალური ზიანის ძირითად მიზეზად.

კატასტროფული პროცესების პრევენციის მიზნით, ნაკლები ყურადღება ექცევა ადგილობრივი მოსახლეობის ეკოლოგიურ კულტურას (ტრადიციებს), ისტორიულ გამოცდილებას და მოთხოვნებს. საქართველოში, პრაქტიკულად, მოშლილია ჰიდრო-კლიმატურ დაკვირვებათა ქსელი, შესუსტებულია სამეცნიერო-აკადემიური და სახელმწიფო ორგანიზაციების თანამშრომლობის და კოორდინაციის მექანიზმები. ამჟამად უმთავრეს გამოწვევად კვლავ რჩება დარგობრივ სამეცნიერო თუ სამეურნეო ორგანიზაციათა კოორდინაციის დაბალი დონე, რაც, უმეტესწილად, აზარალებს სახელმწიფოს და ადგილობრივი მოსახლეობის მდგრადი განვითარების ინტერესებს.

ვერანაირი ადრეული შეტყობინების სისტემა ვერ უზრუნველყოფს მყისიერად განვითარებული გეოდინამიკური პროცესის (მენყერის, ღვარცოფის და სხვ.) პრევენციას ან შერბილებას. საქართველოში განვითარებულმა ეკოლოგიურმა კატაკლიზმებმა კიდევ ერთხელ დაადასტურა მთის მდინარეებზე ჰიდროენერგეტიკული კაშხლების მშენებლობის აუცილებლობა. ჩვენს ქვეყანაში ჰიდროენერგეტიკული ობიექტების მშენებლობას აფერხებს ის პროცესები, რომლებიც პროვოცირებულია არაერთი არასამთავრობო ან პოლიტიკური ორგანიზაციის მიერ. მასვე უკავშირდება ადგილობრივი მოსახლეობის ინფორმირებულობის დაბალი დონე, რაც არაერთი სახელმწიფო მნიშვნელობის პროექტის შეჩერების საფუძველი გახდა.

ჰიდროენერგეტიკული ობიექტების მშენებლობის აუცილებლობა უკავშირდება რამდენიმე ეფექტის მიმღებ ფაქტორს, ესენია: ენერგიის წყაროებზე მუდმივად მზარდი მოთხოვნის დაკმაყოფილება, გეოდინამიკური პროცესების სრული პრევენცია, მდინარეული ლამის დაგროვება (სოფლის მეურნეობის განვითარების ხელშეწყობა), რეკრეაციული მეურნეობის განვითარება, სასმელი და საირიგაციო წყლების აკუმულაცია, თევზის მრეწველობის განვითარება და სხვ.

## კვლევის მეთოდები

ნაშრომი თეორიული ხასიათისაა. სტატიაზე მუშაობისას გამოყენებულ იქნა ჩვენ მიერ რამდენიმე ათწლეულის მანძილზე ჩატარებული სავსე და კამერალური კვლევის შედეგები, რამდენიმე სამეცნიერო-კვლევითი პროექტის მასალა, სამეცნიერო წყაროები და პუბლიკაციები, სამთავრობო და საკანონმდებლო დოკუმენტები. კვლევა განხორციელდა გეოგრაფიული ინფორმაციის სისტემატიზაციის, ანალიზის და სინთეზის მეთოდების გამოყენებით.

ამგვარმა მიდგომამ შესაძლებლობა მოგვცა წარმოგვეჩინა: 1. თანამედროვე გეოგრაფიის არსი და მისი მნიშვნელობა; 2. ის გამოწვევები, რაც უკავშირდება მდგრადი განვითარების და სივრცითი დაგეგმარების გეოგრაფიულ პრობლემატიკას; 3. გეოგრაფიის როლი გარემოზე ზემოქმედების შეფასებაში; 4. გეოგრაფიის საგანმანათლებლო მნიშვნელობა და არსებული გამოწვევები.

## შედეგები

### 1. თანამედროვე გეოგრაფიის არსი და მნიშვნელობა

გეოგრაფია უძველესი და მარად ახალგაზრდა მეცნიერებაა. იგი ათასწლეულების მანძილზე ვითარდებოდა – აღწერილობითიდან პროგნოზულ მეცნიერებამდე. მისი მეშვეობით შესაძლებელია წარმოდგენა ვიქონიოთ არა მარტო გეოგრაფიული ობიექტების ურთიერთგანლაგებზე, არამედ გეოგრაფიული მოვლენებისა და პროცესების სივრცესა და დროში განვითარების კანონზომიერებებსა და თავისებურებებზე.

ამგვარი მრავალფეროვნების გამო, გეოგრაფიის არსის საკმაოდ დიდი განმარტებაა მოცემული სამეცნიერო ლიტერატურაში, რაც უკავშირდება როგორც კვლევის ობიექტის, ისე სამეცნიერო-გეოგრაფიული სკოლების და მათი განვითარების ტრადიციებს. ფაქტია, რომ გეოგრაფიის გამოწვევად კვლავ რჩება მისი სისტემური ანალიზი და სინთეზი, რაც დაახლოებს სხვადასხვა სამეცნიერო სკოლებს და ერთიან სამეცნიერო და გამოყენებით დარგად

წარმოაჩენს ამ ძალზედ საინტერესო და საჭირო მეცნიერებას.

გეოგრაფია, უპირველეს ყოვლისა, გეოგრაფიული გარემოს შემსწავლელი მეცნიერებაა. გეოგრაფიული გარემო ბუნებრივი და ადამიანის მიერ შექმნილი ელემენტების ერთობლიობაა, რომელიც მოიცავს ბუნებრივ, ბუნებრივ-ანთროპოგენულ და ანთროპოგენურ ლანდშაფტებს. მიუხედავად ბუნებრივი გარემოს მასშტაბური ცვლილებისა, მისი სტრუქტურა და ფუნქციონირება მეტ-ნაკლები ინტენსივობით უკავშირდება ბუნებრივ პროცესებს, საზოგადოების განვითარების დონეს და მის ინტერესებს (მოთხოვნებს).

ბუნებრივ გარემოში შესაძლებელია გამოიყოს 2 ტიპი: ბუნებრივი და უმნიშვნელოდ შეცვლილი. 1. ბუნებრივია გარემო, თუ ზემოქმედების შედეგად ტრანსფორმირებულია ლანდშაფტის ჰორიზონტალური სტრუქტურის 5%-ზე ნაკლები, ლანდშაფტს შენაჩუნებული აქვს თვითაღდგენის მექანიზმები და მდგრადობა, ლანდშაფტთა მდგომარეობას მთლიანად განსაზღვრავს ბუნებრივი პროცესები, ლანდშაფტი სრულად ინარჩუნებს მის პოტენციალს და ბუნებრივი პროცესებით განპირობებულ სოციალურ-ეკონომიკურ (რესურსწარმოებით, გარემოსდაცვით და გარემოსაღმდგენ) ფუნქციას; 2. უმნიშვნელოდ შეცვლილია ბუნებრივი გარემო, თუ ბუნებრივი და ანთროპოგენული ზემოქმედების შედეგად ტრანსფორმირებულია ჰორიზონტალური სტრუქტურის 5-20%, ლანდშაფტს, ძირითადად, შენაჩუნებული აქვს თვითაღდგენის მექანიზმები და მდგრადობა, ლანდშაფტთა მდგომარეობას არსებითად განსაზღვრავს ბუნებრივი პროცესები, ის ინარჩუნებს მის პოტენციალს და ბუნებრივი პროცესებით განპირობებულ სოციალურ-ეკონომიკურ (გარემოსდაცვით და გარემოსაღმდგენ) ფუნქციას.

ბუნებრივ-ანთროპოგენულ გარემოში შეიძლება, ასევე, განვიხილოთ 2 ტიპი: 1. საშუალოდ შეცვლილი გარემო – ბუნებრივი და ანთროპოგენული ზემოქმედების შედეგად ტრანსფორმირებულია ლანდშაფტის ჰორიზონტალური სტრუქტურის ნახევარი, ლანდშაფტს არსებითად შენაჩუნებული აქვს თვითაღდგე-

ნის მექანიზმები და მდგრადობა, ლანდშაფტთა მდგომარეობას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ბუნებრივი პროცესები, იგი ინარჩუნებს პოტენციალს და ბუნებრივი პროცესებით განპირობებულ სოციალურ-ეკონომიკურ (გარემოსდაცვით და გარემოსაღმდგენ) ფუნქციას, ლანდშაფტთა თანამედროვე მდგომარეობას განსაზღვრავს როგორც ბუნებრივი, ისე სოციალურ-ეკონომიკური პროცესები; 2. ძლიერ შეცვლილი გარემო – ბუნებრივი და ანთროპოგენული ზემოქმედების შედეგად ტრანსფორმირებულია ჰორიზონტალური სტრუქტურის 1/2-ზე მეტი, ტრანსფორმირებულია ბუნებრივი რეჟიმი, ლანდშაფტს ნაწილობრივ აქვს შენარჩუნებული თვითაღდგენის მექანიზმები და მდგრადობა, ლანდშაფტთა მდგომარეობას განსაზღვრავს როგორც ბუნებრივი, ისე ანთროპოგენული პროცესები, ნაწილობრივ ინარჩუნებს მის ბუნებრივ პოტენციალს და ბუნებრივი პროცესებით განპირობებულ სოციალურ-ეკონომიკურ (რეკრეაციულ, გარემოსდაცვით და გარემოსაღმდგენ) ფუნქციას, ლანდშაფტთა მდგომარეობას არსებითად განსაზღვრავს სოციალურ-ეკონომიკური პროცესები, მისი სოციალურ-ეკონომიკურ ფუნქცია არსებითად განპირობებულია საზოგადოებრივი მოთხოვნებით;

ანთროპოგენულ გარემოში ზემოქმედების შედეგად, პრაქტიკულად, გარდაქმნილია ლანდშაფტები, თითქმის მთლიანადაა ტრანსფორმირებული ჰორიზონტალური სტრუქტურა (80%-ზე მეტი), ტრანსფორმირებულია ყველა ლანდშაფტურ-ეთოლოგიური მახასიათებელი, ლანდშაფტის მდგომარეობას განსაზღვრავს სოციალურ-ეკონომიკური პროცესები, ლანდშაფტის სოციალურ-ეკონომიკური ფუნქცია (რესურსწარმოებითი, რეკრეაციული, სელიტბური) მთლიანად განპირობებულია საზოგადოების მოთხოვნებით.

ამჟამად, გეოგრაფიულ გარემოში, ძირითადად, მოიაზრება ადამიანის საცხოვრებელი გარემო ან საქმიანობის არეალი, რის გამოც მის თავისებურებათა კვლევაზე (კვლევის ობიექტთან დაკავშირებით) პრეტენზია გააჩნია არაერთ მეცნიერებას. გეოგრაფიული მეცნიერების მიერ გარემო მიჩნეულია ბუნებრივი გა-

რემოს სინონიმად, რომელიც ტრანსფორმირებულია ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის შედეგად და რომელშიც სხვადასხვა ხარისხითაა შენარჩუნებული ბუნებრივი მექანიზმები.

გეოგრაფიული თვალსაზრისით, გარემო ვითარდება როგორც ბუნებრივი, ისე საზოგადოებრივი ან შერეული სახის პროცესებით. მუდმივად იზრდება ტრანსფორმირებული ბუნებრივი გარემოს მასშტაბები, რაც მოსახლეობის ზრდასთან და სასიცოცხლო სივრცის ათვისებასთანაა დაკავშირებული. გეოგრაფიულ გარემოში არსებობს ისეთი გეოგრაფიული ობიექტებიც (საქალაქო აგლომერაციები, სამრეწველო კომპლექსები და სატრანსპორტო კვანძები), რომლებიც პრაქტიკულად ფუნქციონირებენ ბუნებრივი პროცესებიდან იზოლირებულად, ძირითადად, საზოგადოების მოთხოვნების შესაბამისად.

გეოგრაფიული გარემოს ამგვარი მახასიათებლების მიხედვით შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე გეოგრაფია არის მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის გარემოს და მისი შემადგენელი კომპონენტების სივრცე-დროით თვისებურებებსა და კანონზომიერებებს, ამრიგად:

- გეოგრაფიული გარემო და მისი შემადგენელი ბუნებრივი და სოციალურ-ეკონომიკური კომპონენტები (ელემენტები) გეოგრაფიის კვლევის ობიექტებია;
- გეოგრაფიული გარემო გეოგრაფიული ობიექტების განლაგების, გეოგრაფიული მოვლენებისა და პროცესების განვითარების არეალია;
- დრო გეოგრაფიულ გარემოში მიმდინარე მოვლენებისა და პროცესების შესწავლის აუცილებელი ასპექტია. ნებისმიერი გეოგრაფიული ობიექტი, მოვლენა ან პროცესი ფორმირდება, არსებობს და ვითარდება სივრცესა და დროში. ბუნებრივი თუ საზოგადოებრივი პროცესების სივრცესა და დროში შესწავლა საჭიროა მათი განვითარების თავისებურებების და კანონზომიერებების გამოსავლენად;
- თავისებურება – გეოგრაფიაში არ არსებობს საყოველთაოდ მიღებული კანონები, რითაც კიდევ ერთხელ დასტურდება, რომ იგი არაა კლასიკური საბუნებისმეტყველო

მეცნიერება. გეოგრაფიულ გარემოში არ არსებობს გეოგრაფიული ობიექტების, მოვლენებისა და პროცესების სივრცით მახასიათებელთა მკვეთრად გამიჯნული საზღვრები, რაც გეოგრაფიული გარემოს არსებითი თავისებურებაა;

- გეოგრაფია სწავლობს გეოგრაფიული გარემოს როგორც სივრცე-დროით თავისებურებებს, ისე კანონზომიერებებს. მათ შორისაა ზონალობის, რიტმულობის, ნივთიერებისა და ენერგიის ტრანსფორმაციის კანონზომიერება და სხვ. ისინი დამახასიათებელია გეოგრაფიული გარემოს ნებისმიერი ფორმისთვის.

გეოგრაფიის გამოყენებითი დანიშნულება პირდაპირ კავშირშია საზოგადოების მოთხოვნებთან, რომელთაგან აღსანიშნავია:

**მდგრადი განვითარება** – იგულისხმება სამეცნიერო და პრაქტიკული საქმიანობა, რომელიც განაპირობებს ქვეყნის ან რეგიონის მდგრად პოლიტიკურ, სოციალურ, ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ განვითარებას. ამრიგად, მდგრადი განვითარება, მისი პრინციპების და მრავალმხრივობის მიხედვით, ყველაზე ახლოს გეოგრაფიულ მეცნიერებასთანაა, რაც არასათანადოდ ფასდება.

**გეოგრაფიული მონაცემები ბუნებისა და მოსახლეობის შესახებ** – იგულისხმება ქვეყანათმცოდნეობითი ხასიათის სამეცნიერო და პრაქტიკული საქმიანობა, რომლის ძირითადი მიზანია ინფორმაციის მოპოვება, შეგროვება და ანალიზი ამა თუ იმ ქვეყნის გეოგრაფიული მდებარეობის, ბუნებრივი პირობების და რესურსების, მოსახლეობის მეურნეობის, სოციალური სფეროს და ეკოლოგიური ვითარების თავისებურებების შესახებ. ჩამოთვლილი მახასიათებლები წარმოადგენს ურთიერთდაკავშირებულ მონაცემთა ჯაჭვს, რომელთა კომპლექსური ანალიზი გეოგრაფიის პრეროგატივაა.

**გეოგრაფიული პროგნოზირება** – იგულისხმება ექსპერიმენტული სახის ის სამეცნიერო და პრაქტიკული საქმიანობა, რომლის მიზანია გეოგრაფიული მოვლენებისა და პროცესების სივრცე-დროითი განვითარების თავისებურებათა განსაზღვრა. გეოგრაფიული პროგნოზი-

რების მნიშვნელობა განსაკუთრებით იზრდება კლიმატის გლობალური ცვლილების, ბუნებრივი და ეკოლოგიური კატაკლიზმების გახშირების, მიგრაციის, ომების და კონფლიქტების, გარემოზე ანთროპოგენული ზემოქმედების არნახული მასშტაბების პირობებში.

**სივრცითი დაგეგმარება** – იგულისხმება ტერიტორიის (სივრცის, გარემოს, ლანდშაფტის) გამოყენების ოპტიმალური ვარიანტის შეჩვენება მათი ანალიზის, შეფასების, რეკომენდაციების შემუშავების და დაკანონების გზით, მათი სოციალურ-ეკონომიკურ ფუნქციების განსაზღვრის და შენარჩუნების მიზნით. ევროპის ქვეყნებში იგი ითვალისწინებს საზოგადოებისა და ბუნების ურთიერთდამოკიდებულების თავისებურებებს, ბუნებრივი რესურსების გამოყენების მასშტაბებს, მიწათსარგებლობის ტრადიციებსა და მიმართულებებს, ლანდშაფტის ეკოლოგიურ თავისებურებებს, სოციალურ-ეკონომიკურ ვითარებას და სხვ. სივრცითი დაგეგმარება დისციპლინათაშორისი პრობლემაა, რომელშიც გეოგრაფები ყველაზე აქტიურად სანყის – გეოგრაფიული გარემოს ანალიზისა და შეფასების ეტაპზე მონაწილეობენ.

**გარემოზე ზემოქმედების შეფასება** – გარემოზე ზემოქმედების ჯეროვანი შეფასება მრავალმხრივი სამეცნიერო და პრაქტიკული საქმიანობის შედეგად მიიღება. ზემოქმედების მრავალფეროვნება უკავშირდება გარემოზე როგორც ბუნებრივი მოვლენებისა და პროცესების, ისე ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის შედეგებს. გარემოზე ზემოქმედების მრავალფეროვნება, მისი სივრცესა და დროში ცვლილების მაღალი ხარისხი შეფასების მაღალ საიმედოობას მოითხოვს. ფაქტია, რომ გარემოზე ზემოქმედების სივრცე-დროითი თავისებურებების შეფასება გეოგრაფიული მეცნიერებების ერთ-ერთი უმთავრესი გამოწვევაა, რაც კომპლექსური და სისტემური მიდგომის საფუძველზე უნდა განხორციელდეს.

**გეოეკოლოგიური ექსპერტიზა** – იგულისხმება სპეციალისტების (ექსპერტების) მიერ სხვადასხვა სახის სამეურნეო ღონისძიების (მშენებლობის, ექსპლოატაციის, პროექტირების) ეკოლოგიური შედეგების და ბუნებრივი პი-

რობებთან მისი შესაბამისობის კვლევა, აგრეთვე, მასთან დაკავშირებული სოციალური, ეკონომიკური და სხვა შესაძლო პროცესების შეფასება. გეოგრაფიაში ჩამოყალიბდა, როგორც სამეცნიერო-პრაქტიკული მიმართულება, რომელიც ეფუძნება სისტემის: ბუნება-მოსახლეობა-მეურნეობა ეფექტური ურთიერთდამოკიდებულების და განვითარების, ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენების და ბუნებრივი გარემოს ოპტიმიზაციის პრინციპებს. მისი მეშვეობით ვლინდება სამეურნეო საქმიანობის უარყოფითი ეკოლოგიური შედეგები, განსახორციელებელი პროექტის შესაბამისობა გარემოსდაცვით მოთხოვნებთან, გარემოსდაცვითი პროგრამების კოორდინაცია ეკონომიკურ პროგრამებთან და სხვ.

## 2. მდგრადი განვითარების ძირითადი კონცეფციები და გეოგრაფია

**მდგრადი განვითარების** თეორია განსაკუთრებით პოპულარული XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისიდან ხდება, მას შემდეგ, რაც გაერომ სპეციალური კონფერენცია (რიო, 1992) მიუძღვნა ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნების და მდგრადი განვითარების პრობლემებს. მდგრადი განვითარების მნიშვნელობა და ამ მიმართულებით საერთაშორისო თანამშრომლობის აუცილებლობა აღიარა მსოფლიოს მრავალმა ქვეყანამ. მდგრად განვითარებაში იგულისხმება ურთიერთშემავსებელი და ურთიერთდაკავშირებული პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და ეკოლოგიური განვითარება მომავალი თაობებისათვის ჯანსაღი გარემოს შენარჩუნების მიზნით.

მდგრადი განვითარების თეორია სამ – ეკონომიკურ, სოციალურ და ეკოლოგიურ კონცეფციას ეფუძნება. სამივე კონცეფცია, მიუხედავად მათში წარმოდგენილი მიმართულებების და საკითხების მრავალფეროვნებისა, შესაძლებელია განვიხილოთ, როგორც **ერთიანი სისტემის** შემადგენელი ნაწილი. ისინი ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთგანმსაზღვრელია, რის გამოც მდგრადი განვითარება, როგორც ამოცანა, საკმაოდ რთულად გადასაწყვეტი და ხანგრძლივი საზოგადოებრივი და სა-

მეცნიერო კვლევის პროცესია. მასთან დაკავშირებულია არაერთი სამეცნიერო მიმართულება, რომლებიც დარგობრივ თუ კომპონენტურ დონეზე განიხილავს მდგრადი განვითარების ამოცანებს და შესაძლებლობებს.

მდგრადი განვითარების **ეკონომიკური კონცეფცია** ეფუძნება და ითვალისწინებს ამოწურვადი ბუნებრივი რესურსების რაციონალურ გამოყენებას, რესურსდამზოგავი ტექნოლოგიების განვითარებას, ორიენტაციას ამოწურავ და აღდგენად რესურსებზე, ეკოლოგიური პროდუქციის შექმნას, ნარჩენების შემცირებას და მეორად გამოყენებას.

მდგრადი განვითარების **სოციალური კონცეფცია** ეფუძნება და ითვალისწინებს სოციალური და კულტურული სისტემების სტაბილურობას, ეროვნული სიმდიდრის ეკოლოგიურად და სამართლებრივად გამართლებულ მოხმარებას და განაწილებას, კულტურული და ისტორიული ფასეულობების დაცვას, გადაწყვეტილებათა საჯაროობას, საზოგადოების მათე-სიმაღურ ჩართულობას მართვისა და დაგეგმარების პროცესში.

მდგრადი განვითარების **ეკოლოგიური კონცეფცია** ეფუძნება და გულისხმობს ეკოლოგიური (ბიოლოგიური, ლანდშაფტური) გარემოს ერთიანობას, ეკოსისტემების სიცოცხლისუნარიანობის და ფუნქციონირების მექანიზმების შენარჩუნებას, ბუნებრივი გარემოს მდგრადობის და თვითაღდგენის მექანიზმების გაუმჯობესებას, ბუნებრივი ლანდშაფტების სოციალურ-ეკონომიკური ფუნქციების ჯეროვან განსაზღვრას, ეკოლოგიურად ორიენტირებულ ტერიტორიულ (ლანდშაფტურ) დაგეგმარებას, ლანდშაფტის მომსახურებასა და მართვას, ესთეტიკური გარემოს შექმნას.

მსოფლიოს თუ მისი ცალკეული რეგიონების მდგრადი განვითარების მიზნით უნდა ამალდეს მოსახლეობის კეთილდღეობა და განათლება, დაახლოვდეს განვითარებადი და განვითარებული სამყარო, დაინერგოს აღდგენადი ან ამოუწურავი ენერგიის წყაროების მოხმარება, დამუშავდეს უნარჩუნო და ენერგოდამზოგავი ტექნოლოგიები, შეწყდეს საერთაშორისო ტერორიზმი, კონფლიქტები, დაპირისპირება და დაძაბულობა.

მდგრადი განვითარების თეორიამ ფართო აღიარება და განვითარება ჰპოვა გეოგრაფიაში, რადგან მხოლოდ მისი მეშვეობითაა შესაძლებელი წარმოჩინდეს მდგრადი განვითარების ურთიერთდაკავშირებული კონცეფციების ლოკალური, რეგიონული და გლობალური სახესხვაობანი.

ცივილიზებული მსოფლიოს განვითარების აუცილებელ პირობად მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური და ეკოლოგიური ვითარების უზრუნველყოფა გახდა. ამჟამად, მდგრადი განვითარება მსოფლიოს მაღალგანვითარებული სახელმწიფოების პრიორიტეტული საქმიანობა, საერთაშორისო ურთიერთობების მნიშვნელოვანი ასპექტი, გლობალური და რეგიონული მნიშვნელობის სამეურნეო თუ ბუნებათსარგებლობითი პროექტის წარმატებული განხორციელების წინაპირობაა. მდგრადი განვითარების პოლიტიკამ და სტრატეგიამ, რაც დაბალანსებულ სოციალურ-ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ განვითარებას გულისხმობს, საერთაშორისო აღიარება მოიპოვა. მისი კონცეპტუალური საფუძვლები აქტიურად ისწავლება მსოფლიოს წამყვან უმაღლეს სასწავლებლებში, ხელისუფლების და მეურნეობის სხვადასხვა მიმართულებების მიერ კი გამოიყენება, როგორც ტერიტორიული მართვის და დაგეგმარების საბაზო ინსტრუმენტი.

საქართველოში საერთაშორისო მნიშვნელობის სამეურნეო პროექტების განხორციელება, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა, სოფლის მეურნეობის (მინათსარგებლობის), რეკრეაციული და სატრანსპორტო მეურნეობის, ბუნებრივი რესურსების გამოყენების თანამედროვე სპეციფიკა, ტრადიციები და სპეციალიზაცია ეკოლოგიური პოლიტიკის ახლებურ გააზრებას მოითხოვს. ამგვარმა პოლიტიკამ უნდა უზრუნველყოს არა მარტო ქვეყნის, არამედ მისი რეგიონების მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური და ეკოლოგიური განვითარება.

საქართველოში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკური პროცესები მნიშვნელოვანწილად განპირობებულია რეგიონული (მთიანი ქვეყნების) გეოგრაფიული სპეციფიკით, რთული გეოპოლიტიკური მდებარეობით, უკავშირდება მეზობელი ქვეყნების და ტრანსნაციონალური კორპორაციების ინტერესებს, ბუნებრივ, გეო-

ეკოლოგიურ, რელიგიურ და ეთნიკურ მრავალფეროვნებას. ამის გამო, ქვეყნის ეკონომიკური, სოციალური თუ ეკოლოგიური პოლიტიკა, სასურველია ეფუძნებოდეს მდგრადი განვითარების პრინციპებს, რაც გამყარებული იქნება გეოგრაფიული გარემოს ანალიზით და სინთეზით.

### 3. სივრცითი დაგეგმარება და გეოგრაფია

ამჟამად აქტიურ ფაზაშია საქართველოს სივრცითი დაგეგმარების და განვითარების პროცესი, რაც რამდენიმე ასპექტს უკავშირდება. მათ შორისაა ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულებით განსაზღვრული ვალდებულებები, საქართველოს მდგრადი განვითარების პრობლემები, ქვეყნის მზარდი ეკონომიკური პოტენციალი, ევროპასთან ინტეგრაციის აქტიური პროცესები, რეგიონული კონფლიქტები და შიდა სახელმწიფოებრივი, ანუ შიდა რეგიონული უთანასწორობა. სივრცითი დაგეგმარების შედეგებმა ხელი უნდა შეუწყოს საქართველოს შემდგომ სტრუქტურულ ტრანსფორმაციას, დეცენტრალიზაციას, ინტეგრაციას, გარემოსდაცვითი რისკების შემცირებას და ჰარმონიულ რეგიონულ განვითარებას.

სივრცის დაგეგმარება არის საზოგადოების ეკონომიკური (სასოფლო-სამეურნეო, სამრეწველო, სატრანსპორტო და ა.შ.), სოციალური, კულტურული და ეკოლოგიური პოლიტიკის გეოგრაფიული ასახვა, რომელიც შემუშავებულია მრავალმხრივი და მულტიდისციპლინური მიდგომის საფუძველზე. იგი უზრუნველყოფს დაბალანსებულ განვითარებას საერთო სტრატეგიის და სივრცის ფიზიკური ორგანიზების შესაბამისად.

სივრცის დაგეგმარების კოდექსის მიხედვით (<https://matsne.gov.ge/ka/document/view>), სივრცის დაგეგმარება შემდეგ დონეებზე მუშავდება:

1. საქართველოს სივრცის დაგეგმარება;
2. ავტონომიური რესპუბლიკის სივრცის დაგეგმარება;
3. მულტიმუნიციპალური/მუნიციპალიტეტის სივრცის დაგეგმარება.

ქალაქთმშენებლობითი გეგმები შემდეგ დონეებზე მუშავდება:

1. გენერალური გეგმა („გენგეგმა“) (ქალაქების, დაბების ან სოფლების);
2. განაშენიანების გეგმა (ქალაქების, დაბების ან სოფლების ნაწილების);
3. განაშენიანების დეტალური გეგმა (ქალაქის კვარტლებში ან რაიონებში, დაბებში ან სოფლებში).

საქართველოს სივრცითი დაგეგმარების და განვითარების ეროვნული გეგმა, როგორც სტრატეგიული სახის მქონე დოკუმენტი, დაეხმარება ადგილობრივ მუნიციპალიტეტებს მინათსარგებლობის გენერალური გეგმების შემუშავებასა და კოორდინაციაში, ადგილობრივ მოსახლეობას – ცნობიერების ამაღლებაში, სახელმწიფო, აკადემიურ და კერძო უწყებებს – თანამშრომლობის გაძლიერებაში სივრცითი და ურბანული დაგეგმარების სფეროში.

სივრცით დაგეგმარებასა და განვითარებაში, გარემოსდაცვითი თემატიკიდან, განსაკუთრებული ყურადღება მახვილდება კლიმატის ცვლილების ტენდენციებზე და მასთან დაკავშირებულ გამოწვევებზე. სივრცითი და ურბანული განვითარების სააგენტოს მიერ მომზადებულ საპროექტო განაცხადში (<https://www.mrdi.gov.ge/ka/about>) კლიმატის ცვლილება აისახება არაერთ გეოგრაფიულ მახასიათებელზე. მათ შორისაა: მცინვარების დნობა, ჰიდროლოგიური რეჟიმი, ეკოსისტემური ცვლილებები, სოფლის მეურნეობა, ენერგეტიკა, სატრანსპორტო დერეფნების მდგრადობა, შავი ზღვის სანაპირო ზოლი, გეოლოგიური (იგულისხმება გეოდინამიკური) მოვლენები, ბუნებრივი რესურსები და ლანდშაფტი, ცხოველთა სამყაროს მიგრაციის გზები, კულტურული და ბუნებრივი მემკვიდრეობა და იდენტობა.

სივრცითი და ურბანული განვითარების სააგენტოს საპროექტო განაცხადების მიხედვით, ამჟამად საქართველოს მუნიციპალიტეტების 15%-ზე ნაკლებს აქვს სივრცითი განვითარების გეგმები. არსებული გამოცდილება, ძირითადად, უკავშირდება ურბანულ დაგეგმარებას, რაც დიდი ქალაქების ფარგლებში განხორციელდა. რეგიონებისა და ლანდშაფტების

უმეტესობა კვლავ სივრცითი დაგეგმარების გარეშეა, რაც განაპირობებს დაურეგულირებელ სამეურნეო საქმიანობას. თუმცა არ არსებობს რეგიონული სივრცითი მასშტაბი, რომელიც ზღუდავს ლანდშაფტების, წყალგამყოფების და სხვა ეკოლოგიური ერთეულების ინტეგრაციას საგეგმო დოკუმენტებში.

ამრიგად, დღის წესრიგში დადგა საქართველოს გადასვლა დარგობრივი დაგეგმარებიდან ტერიტორიული დაგეგმვის ინტეგრირებულ მიდგომაზე, რაც გულისხმობს ეროვნული სივრცითი პოლიტიკის კოორდინაციის აუცილებლობას, ძირითადი აგლომერაციების, მეორადი ქალაქებისა და მესამე დონის ურბანული ცენტრების ურბანული ზრდის სცენარების იდენტიფიცირებას, საქართველოს მდგრად განვითარებას ოთხი ძირითადი საყრდენის: ეკონომიკური ზრდის, სოციალური კონტექსტის, ეკოლოგიის და კულტურის მიმართულებით.

სივრცითმა დაგეგმარებამ უნდა უზრუნველყოს საშუალოვადიან (2030 წლამდე) და გრძელვადიან (2040 წლამდე) პერიოდში საქართველოში:

- ხელმისაწვდომი რესურსების ოპტიმალური გამოყენება;
- სექტორული (დარგობრივი) პოლიტიკის წარმატებული ინტეგრაცია;
- ეროვნული სტრატეგიული მიზნების ჰარმონიზაცია ადგილობრივ განვითარების მიზნებთან.

სივრცის დაგეგმარების ამოცანებია: საქართველოს მთელი ტერიტორიის და მისი ნაწილების, დასახლებების მონესრიგება, განვითარება და სათანადო უზრუნველყოფა, განსხვავებული დარგობრივი ინტერესების შეჯერება და დაგეგმვის სხვადასხვა დონეს შორის შესაძლო წინააღმდეგობების დაძლევა, ადამიანის საარსებო გარემოს ჰარმონიული განვითარებისათვის პირობების შექმნა. სივრცის დაგეგმარების ძირითადი მიზნები ხელს უნდა უწყობდეს მის სრულფასოვან ინტეგრაციას ევროპული და საერთაშორისო განვითარების ძირითად მოთხოვნებთან.

ამრიგად, სივრცითი დაგეგმარება, თავისი მრავალმხრივობის გამო, ურთულესი სამეცნიერო და პრაქტიკული საქმიანობის გამოწვე-

ვაა. აქ გასარკვევია დაგეგმარების გეოგრაფიული მასშტაბი და მეთოდოლოგია. საქართველოს სივრცით დაგეგმარებას სასურველია ეწოდოს სტრატეგიული გეგმა, ხოლო ავტონომიების ან სამხარეო ერთეულების დაგეგმარებას – ჩარჩო გეგმა. სტრატეგიულ (საქართველოს) და ჩარჩო გეგმებში სასურველია ჩაერთოს (განხილულ იქნეს) ისეთი ინფორმაცია, როგორიცაა: განვითარების და ცვლილების სცენარები (კლიმატური, ეკოლოგიური, დემოგრაფიული, სოციალური, ეკონომიკური და სხვ.), ტერიტორიის შეფასების (ეკოლოგიური, ეკონომიკური, სოციალური) სისტემა და კრიტერიუმები.

აქვე დგება რამდენიმე პრობლემა, რაც უკავშირდება: საყოველთაოდ აღიარებული მეთოდოლოგიის არქონას, კვლევის მასშტაბს, კვლევის ობიექტს (ლანდშაფტი, მდინარეთა აუზი თუ ადმინისტრაციული ერთეული), კვლევის მიზნებს (განვითარება, გაუმჯობესება, შენარჩუნება), ამოცანებს (დარგობრივი უპირატესობის განსაზღვრას), ინტეგრაციის დონეებს და მიზნებს, სპეციალისტებს და სხვ. ნებისმიერი დონის სივრცითი დაგეგმარება და მასში გეოგრაფიული ანალიზის და სინთეზის მეთოდოლოგიის ეფექტური გამოყენება, თანამედროვე გეოგრაფიის ერთ-ერთი უმთავრესი გამოწვევაა.

### **3.1. სივრცითი დაგეგმარება და სტრატეგიული გარემოსდაცვითი შეფასება**

ახლახანს საქართველოში დაიწყო „სტრატეგიული გარემოსდაცვითი შეფასების სახელმძღვანელო დოკუმენტის განხილვის პროცესი საქართველოს სივრცის დაგეგმარებისთვის. სახელმძღვანელოს მიზანია სტრატეგიული გარემოსდაცვითი შეფასების (სგშ) პროცედურის ეფექტიანი განხორციელება საქართველოს სივრცის დაგეგმარების სექტორში გამოყენებისას, მდგრადი სივრცითი განვითარების ხელშეწყობა და გარემოს დაცვის პრინციპების და მიდგომების ადრეული და ეფექტური ინტეგრაციის უზრუნველყოფა სივრცით დოკუმენტებში.

სტრატეგიულ გარემოსდაცვით შეფასებაში (SEA – სგშ) იგულისხმება გარემოსდაცვითი შეფასების კოდექსით (<https://matsne.gov.ge/ka/>

[document/view/3691981?publication=12](https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3691981?publication=12)) გათვალისწინებული სტრატეგიული დოკუმენტის განხორციელების გზით გარემოსა და ადამიანის ჯანმრთელობაზე შესაძლო ზემოქმედების შესწავლისა და ზოგადი პროგნოზირების პროცედურა. სგშ მოიცავს სკოპინგს, სგშ-ის ანგარიშის მომზადებას, საზოგადოების მონაწილეობას, უფლებამოსილ ადმინისტრაციულ ორგანოებთან კონსულტაციების გამართვას და მათგან მიღებული რეკომენდაციებისა და შეფასების შედეგების მხედველობაში მიღებას სტრატეგიული დოკუმენტის მიღებისას/დამტკიცებისას.

სახელმძღვანელოს სამიზნე ჯგუფია კომპეტენტური უწყებები ეროვნულ დონეზე, მუნიციპალური უწყებები, საპროექტო ორგანიზაციები, გზშ-ის პრაქტიკოსები და სხვა დაინტერესებული მხარეები, რომლებიც საქართველოში სივრცის დაგეგმარების დოკუმენტებისთვის სგშ-ების შემუშავებაში ან განხილვაში არიან ჩართულები.

გარემოზე ზემოქმედება არის გარემოს ნებისმიერი ცვლილება, რომელიც სტრატეგიული დოკუმენტების ან საქმიანობის განხორციელებით არის გამოწვეული. მათ შორის შეიძლება იყოს ზეგავლენა ადამიანის ჯანმრთელობასა და უსაფრთხოებაზე, ბიომრავალფეროვნებასა და მის კომპონენტებზე, წყალზე, ჰაერზე, ნიადაგზე, კლიმატზე, ლანდშაფტზე, დაცულ ტერიტორიებსა და კულტურულ მემკვიდრეობაზე ან სოციალურ-ეკონომიკურ ფაქტორებზე, რომლებიც მათ მიმართ მომხდარი ცვლილებების შედეგად დადგა.

სტრატეგიული გარემოსდაცვითი შეფასება სასურველია ეფუძნებოდეს ლანდშაფტური (ეკოლოგიურად ორიენტირებული ტერიტორიული) დაგეგმარების მეთოდოლოგიას, რომელიც აპრობირებულია ევროპის ქვეყნების უმეტეს ნაწილში. მისი საბოლოო პროდუქტი განსაზღვრავს სამ ეკოლოგიურ მოთხოვნას: გაუმჯობესებას, განვითარებას და შენარჩუნებას. ამგვარი გეგმარების ჩართვის გარეშე წარმოუდგენელია სივრცითი დაგეგმარების ეკოლოგიური საიმედოობა და, შესაბამისად, სტრატეგიული გარემოსდაცვითი შეფასების ეფექტურობა.

მდგრადი განვითარების საერთაშორისო გამოცდილების მიხედვით, მდგრადი ეკოლოგიური განვითარება, რაც გულისხმობს რაციონალურ ბუნებათსარგებლობას და გარემოს დაცვას, მდგრად ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებასთან ერთად განიხილება. ლანდშაფტური დაგეგმარების ევროპული გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ იგი, ძირითადად, ორიენტირებულია ტერიტორიული დაგეგმარების ეკოლოგიურ ასპექტებზე.

ევროკავშირისა და ევროსაბჭოში შემავალი ქვეყნების თანამშრომლობა რაციონალური ბუნებათსარგებლობისა და გარემოს დაცვის, აგრეთვე, ტერიტორიული დაგეგმარების სფეროში ნელ-ნელა, მაგრამ განუხრელად იძენს სულ უფრო მეტ მნიშვნელობას შემდეგი მიზეზების გამო:

- ევროკავშირის პოლიტიკა არსებით გავლენას ახდენს ტერიტორიული განვითარების ეკოლოგიურ ასპექტებზე;
- გარემოს ევროპული სტანდარტები ეფუძნება ისეთ მახასიათებლებს, რითაც გამოირიცხება „ეკოლოგიური დემპინგი“ და უზრუნველყოფილია გრძელვადიანი გარანტიები ეკონომიკური ინვესტიციებისათვის;
- იზრდება გარემოსდაცვითი პოლიტიკის ეფექტურობა, რადგან იგი მოიცავს ევროპას და თანდათან ვითარდება ტრანსსაზღვრო თანამშრომლობის სახით;
- ლანდშაფტური დაგეგმარების საფუძვლები და მეთოდოლოგია, როგორც აპრობირებული და საერთო ევროპული მოვლენა, იძენს პოლიტიკურ მნიშვნელობას.

#### 4. სასკოლო გეოგრაფიული განათლების პრინციპები და გამოწვევები

სასკოლო-გეოგრაფიულ განათლებას გადაამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს გეოგრაფიის პოპულარიზაციის საქმეში. ბოლო წლებში განვითარებულმა ტენდენციებმა წარმოაჩინა იმ პრინციპების უგულებელყოფის ტენდენცია, რაც აუცილებელია გეოგრაფიული განათლების ეფექტურობისა და სტანდარტიზაციისთვის. დამკვიდრება დაიწყო ფაქტებზე და არა შინა-

არსზე ორიენტირებულმა სწავლებამ, რამაც გეოგრაფიული ანალიზის და გეოგრაფიული შეფასების დევალვაცია განაპირობა. ყოველივე აღნიშნულს ემატება იმ შეცდომების, უზუსტობების და პრივიტივიზმის კასკადი (სიუხვე), რითიც გაჯერებულია გეოგრაფიის თანამედროვე სახელმძღვანელოები. ამგვარი ვითარება პედაგოგთა სამართლიან გულისწყრომას იწვევს, თუმცა მათი აბსოლუტური ურავლესობა მდუმარედ ხვდება შექმნილ ვითარებას, რითაც ხელს უწყობს ამ უმნიშვნელოვანესი საგანმანათლებლო დისციპლინის საყოველთაო დისკრედიტაციას.

სასკოლო-გეოგრაფიული განათლება სასურველია ემყარებოდეს ხუთ ძირითად პრინციპს:

1. სივრცე-დროითი აზროვნების პრინციპი – გეოგრაფია სივრცითი მეცნიერებაა, რომელიც გეოგრაფიული ობიექტების, მოვლენებისა და პროცესების გეოგრაფიულ გარემოში განლაგებისა და განვითარების თავისებურებებს სწავლობს. სწორედ გეოგრაფიის მეშვეობითაა შესაძლებელი სივრცე-დროითი აზროვნების და მათ შორის არსებული კავშირურთიერთობების ანალიზის და შეფასების უნარის განვითარება;
2. კომპლექსური ანალიზის პრინციპი – გეოგრაფია ერთიანი მეცნიერებაა და მით უფრო ეფექტურია მისი სწავლება, რაც უფრო კომპლექსურად და მიზეზ-შედეგობრივ კავშირშია განხილული გეოგრაფიული გარემოსთვის დამახასიათებელი მოვლენები და პროცესები. სასკოლო გეოგრაფიაში გეოგრაფიული ინფორმაცია სასურველია განიხილებოდეს ურთიერთდაკავშირებული საკითხების: „ბუნება – ბუნებრივი რესურსი – მოსახლეობა – მეურნეობა – სოციალური ვითარება – ეკოლოგიური ვითარება“ სახით;
3. გეოგრაფიული დიფერენციაციის პრინციპი – გეოგრაფიული გარემოს ელემენტები და მათთვის დამახასიათებელი პროცესები უკავშირდება ორგვარ ფორმას – ტიპოლოგიურსა და რეგიონულს. პირველი მათგანი გეოგრაფიულ კანონზომიერებებთანაა დაკავშირებული, ხოლო მეორე – გეოგრაფიული ობიექტების, მოვლენების და პროცესე-

ბის ტერიტორიულ განაწილებასთან. ტიპოლოგიურ ერთეულებად ბუნებრივი ზონები, ხოლო რეგიონულად – კონტინენტები, ოკეანეები და მსხვილი რეგიონული ერთეულები (მაგალითად, კავკასია) განიხილება.

4. მემკვიდრეობითობის პრინციპი – გეოგრაფიის, ისე როგორც ნებისმიერი სამეცნიერო დისციპლინის, სწავლება სასურველია ეფუძნებოდეს მემკვიდრეობითობის პრინციპს, რაც ორ ასპექტს გულისხმობს: გეოგრაფიული აზროვნების თანდათანობით განვითარებას და გეოგრაფიული ინფორმაციის ეტაპობრივ მიწოდებას. გეოგრაფიაში მთავარია დაცულ იქნეს თანმიმდევრული ცოდნის გადაცემა შემდეგი პრინციპით: მარტივიდან რთულისკენ, ლოკალურიდან გლობალურისკენ (ან პირიქით) და კომპონენტიდან კომპლექსისკენ.
5. პრობლემური ანალიზის პრინციპი – გეოგრაფიის მნიშვნელობა ბუნებრივი გარემოს გამოყენებასთან დაკავშირებული ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური და ეკოლოგიური პრობლემების წარმოჩენას უკავშირდება. მხოლოდ გეოგრაფიის მეშვეობითაა შესაძლებელი განხორციელდეს ზოგადსაგანმანათლებლო სივრცეში აღნიშნული პრობლემების შესწავლა, ანუ მდგრადი განვითარების საფუძვლების სწავლება.

2021 წელს საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრომ დაამტკიცა გეოგრაფიის სტანდარტი ამავე წლის საკონკურსო წიგნებისთვის. ჩვენი განსაკუთრებული აღშფოთება გამოიწვია საქართველოს გეოგრაფიის სტანდარტმა, რაც შემდეგნაირად გამოიყურებოდა:

ცნობილია, რომ ჩვენ მიერ (პროფ. ნიკოლოზ ბერუჩაშვილი, პროფ. ნოდარ ელიზბარაშვილი, პროფ. ზურაბ დავითაშვილი) მომზადებული სასკოლო სახელმძღვანელო – საქართველოს გეოგრაფია, გამოიცემოდა 1996 – 2022 წლებში, თუმცა ამგვარი შინაარსით ან საათობრივი ბადით მისი ტრანსფორმირება არავის მოსვლია აზრად. უფრო მეტიც, საქართველოს გეოგრაფია, საქართველოს ისტორია-სა და ქართულ ენასთან ერთად, შედიოდა პრიორიტეტულ საგანმანათლებლო დისციპლინებში, რაც გამყარებული იყო კანონით „ზოგადი განათლების შესახებ“ (ეს ჩანაწერი კი ამოღებულ იქნა 2006 წელს).

ჩვენი შენიშვნები, მე-9 კლასის საქართველოს გეოგრაფიის ახალ, 2020 წლის სტანდარტთან დაკავშირებით, მივანოდეთ საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს, თუმცა მას არანაირი რეაგირება არ მოჰყოლია და სახელმძღვანელო გამოიცა წარმოდგენილი სტანდარტის მიხედვით, ანუ:

1. სტანდარტის მიხედვით გამოდის, რომ საქართველოს არ ჰქონია ჩრდილოეთი ნაწილი. ასეთი რამ მხოლოდ ჩრდილო პოლუსზე შეიძლება მოხდეს. ეს გეოგრაფიული კაზუსი და სიბეცეა;
2. საქართველოს სწავლებისას ნაწილებად დაყოფა შეიძლება მხოლოდ ადმინისტრაციული ერთეულების მიხედვით;
3. საქართველოს ამგვარი დაყოფა სრულად იმეორებს რუსეთის იმპერიის რეგიონულ პოლიტიკას XIX საუკუნეში, აგრეთვე ირანის და თურქეთის პოლიტიკურ ინტერესებს, რაც ჩვენი ქვეყნისთვის უარყოფით და დამაზიანებელ ფაქტად შეიძლება იქ-

| სავალდებულო თემები                                                                                        | საათების სავარაუდო რაოდენობა                                                                                               |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>IX კლასი</b>                                                                                           |                                                                                                                            |
| საქართველო-ბუნებრივი და საზოგადოებრივი სისტემები                                                          | 11 საათი (შენიშვნა: რეალურად ეთმობა 9 საათი, რადგან გეოგრაფიულ მდებარეობას და ტერიტორიის ფორმირებას მიაქვს 2 საათი – ნ.ე.) |
| დასავლეთ საქართველო (იმერეთი, რაჭა-ლეჩხუმი-ქვემო სვანეთი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი, გურია აჭარა, აფხაზეთი); | 11 საათი                                                                                                                   |
| აღმოსავლეთ საქართველო (თბილისი, შიდა ქართლი, ქვემო ქართლი, კახეთი, მცხეთა მთიანეთი)                       | 20 საათი                                                                                                                   |
| სამხრეთ საქართველო (სამცხე-ჯავახეთი)                                                                      | 12 საათი                                                                                                                   |

- ცეს. სტანდარტი და, შესაბამისად, სახელმძღვანელოს შინაარსი (ტერიტორიული დაყოფა) ხელს შეუწყობს ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიებისადმი „ისტორიული“ ინტერესის მქონე სახელმწიფოებს (რუსეთი, თურქეთი, ირანი, სომხეთი) გეოპოლიტიკური ამოცანების რეალიზაციაში;
4. სტანდარტის მიხედვით გამოდის, რომ ქვეყანა რეგიონებად უნდა დავყოთ ბუნებრივი (რელიეფი, ჰავა, წყლები, ცოცხალი სამყარო, ლანდშაფტები), ეკონომიკური (მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა და სხვ.), სოციალური (კულტურა, განათლება, მეცნიერება, ჯანდაცვა, სპორტი და სხვ.), დემოგრაფიული მახასიათებლების, საგარეო კავშირების და მდგრადი განვითარების პრობლემების მიხედვით. ამგვარი მოდგომით ქვეყნის განხილვა მიუღებელია როგორც გეოგრაფიულად, ისე პოლიტიკურად;
  5. სრულიად გამქრალია ერთიანი ქვეყნის, ერთიანი საქართველოს აღქმა, რაც სასკოლო სივრცეში მხოლოდ გეოგრაფიის პეროგატივა და შესაძლებლობა იყო. სტანდარტის მიხედვით სწავლება ხელს შეუშლის ახალგაზრდობის მიერ ერთიანი სამშობლოს აღქმას და პატრიოტული აზროვნების განვითარებას, და პირიქით, ხელ შეუწყობს საქართველოს მხარეებს შორის გაუცხოების ტენდენციებს;
  6. საქართველო ბუნებრივად ვერ დაიყოფა ნაწილებად, ის, უმეტეს შემთხვევაში, ერთიანი გეოგრაფიული წარმონაქმნია (მაგალითად, კავკასიონი, მცირე კავკასიონი, საქართველოს რელიეფი, ჰავა, ნიადაგები, მცენარეულობა, მდინარეთა აუზები, ლანდშაფტები, მოსახლეობა, ტრანსპორტი, ეკონომიკა, სოციალური სფერო და სხვ.). საქართველოს გეოგრაფიის ამგვარი სწავლება დანაშაულია. საინტერესოა, როგორ უნდა დაიყოს კავკასიონი ან მცირე კავკასიონი დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილებად, გეოგრაფიულად ასეთი რამ მიუღებელია;
  7. თბილისის განხილვა აღმოსავლეთ საქართველოს ფარგლებში პოლიტიკური დანა-

შაულია. გამოდის, რომ თბილისი აღმოსავლეთ საქართველოს ქალაქია და არა ყველას დედაქალაქი. მისი სწავლება ცალკე თავის სახით უნდა განხორცილდეს.

ამრიგად, სასკოლო გეოგრაფიულ განათლებაში არსებული გამოწვევები ურთიერთშეთანხმებული პოლიტიკის მეშვეობით შეიძლება გადაიჭრას. სასკოლო გეოგრაფიის შინაარსი დარგის კომპეტენტური სპეციალისტების ძალისხმევით უნდა განისაზღვროს. აკადემიური სფეროს წარმომადგენელმა უნდა განერონ თუ სად (რომელ კლასში), რა და რატომ უნდა ვასწავლოთ, ხოლო სკოლის პედაგოგების ჩართულობით ის, თუ როგორ ვასწავლოთ. მხოლოდ ამ გზით იქნება შესაძლებელი არსებული ხარვეზების გამოსწორება, საშუალო და უმაღლეს სკოლას შორის კავშირების განმტკიცება, გეოგრაფიის საგანმანათლებლო და ეროვნული მნიშვნელობის არსებითი წარმოჩენა.

## დასკვნები

გეოგრაფიული ანალიზი და სინთეზი გეოგრაფიული ობიექტების, მოვლენებისა და პროცესების შესწავლის ძირითადი საშუალებაა. ანალიზისას ხორციელდება რაიმე მთლიანის ან მისი ნაწილების მახასიათებლების შესწავლა, ხოლო სინთეზი ანალიზისას მიღებული შედეგების შეჯერების და ერთიანად წარმოდგენის საშუალებაა. გეოგრაფიული ანალიზი არასრულყოფილია სინთეზის გარეშე. ანალიზისა და სინთეზის მეთოდოლოგიის გამოყენება აუცილებელია გეოგრაფიული გარემოს კომპონენტთაშორისი, აგრეთვე, მისთვის დამახასიათებელი მოვლენებისა და პროცესების მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების დასადგენად. ანალიზი, უმეტესწილად, ხორციელდება ლანდშაფტის კომპონენტური ნაწილის ან დარგობრივი (კლიმატოლოგია – ჰაერის მასები, ჰიდროლოგია – წყლის მასები, ბიოგეოგრაფია – ბიომასები, გეომორფოლოგია – ლითომასები, მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის, ტრანსპორტის და სხვ.) გეოგრაფიული მიმართულებების მიერ, სინთეზი კი აუცილებელია ლანდშაფტური, ქვეყანათმცოდნეობითი, გეოეკოლოგიური, საბუნებისმეტყველო, საზოგადოებრივი და ინტეგრაციული ქვედარგების ძირი-

თადი ნაწილების და ერთიანი გეოგრაფიული გამოკვლევებისათვის. გეოგრაფიული ანალიზი და სინთეზი აქტიურად გამოიყენება გეოგრაფიულ დარაიონებაში, რეგიონულ და სივრცით დაგეგმარებაში, ლანდშაფტურ-ეკოლოგიურ გამოკვლევებში და სხვ.

გეოგრაფიული ანალიზი და სინთეზი გადამწყვეტ როლს თამაშობდა და თამაშობს ქვეყნის და მისი რეგიონების სივრცით დაგეგმარებაში, გარემოზე ზემოქმედების შეფასების ეფექტურობაში და სასკოლო-გეოგრაფიული განათლების წარმატებაში.

### გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ელიზბარაშვილი ნ. გეოგრაფიის საფუძვლები (მეორე გადამუშავებული გამოცემა). სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისათვის. თბ., გამომც. „უნივერსალი“, 2017, გვ. 220.
2. ელიზბარაშვილი ნ. ზემო სვანეთის გეოგრაფიული გარემო და მისი გამოყენების თავისებურებანი. ინტერდისციპლინური სამეცნიერო კრებული: „სვანეთი“ (რესპუბლიკური კონფერენციის მასალები). თბილისი, გამომც. „არტანუჯი“, 2008, გვ. 9-15.
3. ელიზბარაშვილი ნ. (ნ. ბერუჩაშვილის თანაავტორობით). გეოგრაფიის შესავალი. სახელმძღვანელო საშუალო სკოლის X კლასის მოსწავლეთათვის. თბილისი, გამომც. „ქართული ბიბლიოგრაფიული ცენტრი“, 2009.
4. ელიზბარაშვილი ნ. და სხვ. ლანდშაფტური დაგეგმარება: მეთოდოლოგია და გამოცდილება. მონოგრაფია. თბილისი-ბონი-ირკუტსკი. თბილისი, TJS გამომცემა. 2009.
5. ელიზბარაშვილი ნ. მცხეთის ისტორიული ლანდშაფტის დაგეგმარება (მონოგრაფია). თბილისი, გამომც. „უნივერსალი“. 2015.
6. ელიზბარაშვილი ნ., მელაძე გ., მეესენი ჰ., ხოეციანი ა., კოლერი თ. მთიანი ტერიტორიების მდგრადი განვითარება და რესურსების მართვა. სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისათვის. თბილისი, გამომც. „დანი“, 2018.
7. ელიზბარაშვილი ნ. ინტეგრაციული გეოგრაფიის ზოგიერთი აქტუალური საკითხი. თსუ ინტერდისციპლინური სამეცნიერო ჟურნალი „საქართველოს გეოგრაფია“, №11, გამომ. თსუ, 2021. გვ. 4-14.
8. ელიზბარაშვილი ნ. რედაქტორი – თსუ ინტერდისციპლინური სამეცნიერო ჟურნალი „საქართველოს გეოგრაფია“, №11, გამომ. თსუ, 2021. გვ. 160.
9. ელიზბარაშვილი ნ., და სხვ. საქართველოს საზოგადოებრივი გეოგრაფია. სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისათვის. I თავი, გვ. 16-46. თბ., თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა (თსუ), 2021.
10. ელიზბარაშვილი ნ., საქართველოს მთიანი რეგიონების მდგრადი განვითარების აქტუალური საკითხები. თსუ ინტერდისციპლინური სამეცნიერო ჟურნალი „საქართველოს გეოგრაფია“, №12, გამომ. თსუ, 2022. გვ. 4-14.
11. ელიზბარაშვილი ნ., სანდოძე გ. გარემოზე ზემოქმედების შეფასება. სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისათვის. თბ., თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა (თსუ), 2023.
12. N. Elizbarashvili, G Meladze, M Yeghyan, R Elizbarashvili. Geographical indicators of sustainable development and assessment of the impact on the environment. IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science: *Earth Environ. Sci.* 381 012022, Vol. 381, N.1, International Scientific and Practical Conference in commemoration of Corr. Mem., RAS, A.N. Antipov „Geographical Foundations and Ecological Principles of the Regional Policy of Nature Management“ 23–27 September 2019, Irkutsk, Russian Federation. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/381/1/012022>.
13. Nodar Elizbarashvili, Nino Sulkhaniashvili, Besik Kalandadze, Giorgi Meladze, Tengiz Gordeziani, Tedo Gorgodze, Tsetsilia Donadze, Giorgi Meladze, Maia Meladze, Rusudan Elizbarashvili, david Sidamonidze (2020). Main Problems of the Sustainable Development of the South Caucasus and Processes of Transformation of Landscapes (Ecosystems) Biodiversity. *Journal of Environmental Biology – Special Issue.*, Vol.41. p.382 – 290. [http://www.jeb.co.in/journal\\_issues/202003\\_mar20\\_spl/paper\\_16.pdf](http://www.jeb.co.in/journal_issues/202003_mar20_spl/paper_16.pdf)

14. Elizbarashvili, N., Niemets, L., Meladze, G., Sehida, K., Lohvynova, M., Meladze, M., & Sidamonidze, D. Forced migrations of Georgia and Ukraine: reasons for the emergence, process features, implications for countries. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series Geology, Geography Ecology*, Issue 2020 (52), 139-155. <https://periodicals.karazin.ua/geoeeco/information/authors>.
15. Nodar Elizbarashvili, Gela Sandodze, Rusudan Elizbarashvili. Concept of a cultural landscape and landscape planning (stages of study). *JOINT INTERNATIONAL CONFERENCE, Conference Proceedings: International conference InterCarto/InterGIS-26, „GI support of sustainable development of territories”*, September 27-28, 2020, Tbilisi (Georgia), 2020. pp.56-59
16. Nodar Elizbarashvili, Sandro Gogoladze, Rusudan Elizbarashvili, Lado Grigolia, Gela Sandodze. SOME GEOGRAPHICAL DIMENSIONS OF GEORGIA'S SUSTAINABLE DEVELOPMENT. *Proceeding of the international conference "intercarto&inteGIS"*, Volume 26, 2020, part 4, p.408-415. <https://doi.org/10.35595/2414-9179-2020-4-26>
17. Nodar Elizbarashvili, Zurab Laoshvili, Giorgi Dvalashvili, Rusudan Elizbarashvili. Geographical Diversity of Georgia and Perspectives of Planning of Geoparks (Geo Heritages). *Advances in Geographical and Environmental Sciences. Chapter 1* In Springer Book: *Global Geographical Heritage, Geoparks and Geotourism*. 2021. pp.3-13. [https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-15-4956-4\\_1](https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-15-4956-4_1)
18. Nodar Elizbarashvili, Nino Sulkhaniashvili, Rusudan Elizbarashvili. Main Problems of The Sustainable Development of South Caucasus and Processes of Transformation of Landscapes (Ecosystem) Diversity. In: Öztürk M., Altay V., Efe R. (eds) *Biodiversity, Conservation and Sustainability in Asia. Vol.1: Prospects and Challenges in West Asia and Caucasus*, Chapter 12, Springer Nature Switzerland, 2021. pp. 339-354. [https://doi.org/10.1007/978-3-030-59928-7\\_12](https://doi.org/10.1007/978-3-030-59928-7_12).
19. Nodar Elizbarashvili. Natural factors of ecological assessment of landscapes potential (On the example of landscapes of Georgia). *Материалы V Кавказского Международного экологического форума: «ИССЛЕДОВАНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ АТМОСФЕРЫ, КЛИМАТА И ДИНАМИКИ ЛАНДШАФТОВ»*. г. Грозный, Россия. 2021. p. 336 -341. DOI: 10.36684/53-2021-1-366-341
20. Nodar Elizbarashvili, Giorgi Meladze, Lado Grigolia, Gela Sandodze, Sandro Gogoladze, Miranda Gurgeniidze. Landscapes—Structure, Functions, and Development Trends (On the Example of Landscapes of Georgia). *Open Journal of Ecology*. Vol.12 No.1, 2022. p. 81-93. DOI: 10.4236/oje.2022.121005 .
21. Nodar Elizbarashvili, Sandro Gogoladze, Gela Sandodze, Lado Grigolia, and Teona Qobalia. Cultural Landscapes: Essence and application perspectives in Georgia. *Book: Placemaking and Cultural Landscapes*, chapter 7, *Advances in Geographical & Environmental Sciences Series* (ISSN: 2198-3542), SPRINGER NATURE Pte Ltd., Singapore, 2023. pp.95-110. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-19-6274>
22. Nodar Elizbarashvili, Giorgi Meladze, Gela Sandodze, Lado Grigolia. Climate change and mountain Landscapes of Georgia. *Proceedings Book: International Eurasia Climate Change Congress*. Van, Turkey, 2022. p. 34-42. [http://webportal.yyu.edu.tr/images/content/1671603869\\_Book\\_of\\_proceedings.pdf](http://webportal.yyu.edu.tr/images/content/1671603869_Book_of_proceedings.pdf)
23. Nodar Elizbarashvili, Lado Grigolia, Gela Sandodze. Assessment of ecological conditions and potential of pastures, meadows, and steppes landscapes of Georgia. *Global journal of botanical sciences*. Savvy Science Publisher, Vol.10, 2022. <https://savvysciencepublisher.com/jms/index.php/gjbs/article/view/857>
24. Nodar Elizbarashvili, Gela Sandodze, Lado Grigolia. KEY ISSUES OF METHODOLOGY OF LANDSCAPE PLANNING OF CITY AGGLOMERATIONS (ON THE EXAMPLE OF TBILISI – RUSTAVI AGGLOMERATION, GEORGIA). *Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference «Problems of the development of science and the view of society»*, Graz, Austria, 2023. p.91-92. <https://isg-konf.com/problems-of-the-development-of-science-and-the-view-of-society>